

UDK 9(474.5)18

Caro valdžios požiūris į Vilniaus archeologijos komisiją (1855—1865)

Aleksandravičius E.

1. Įvadas. Vilniaus archeologijos komisijos (toliau — AK) ir AK senienų muziejaus įkūrimas XIX a. Lietuvos kultūriniam gyvenime buvo ypatingos reikšmės įvykis — nesant krašte aukštojo mokslo įstaigų, tai buvo kone vienintelė organizuoto mokslinio ir kultūrinio gyvenimo galimybė. XIX a. viduryje jaunas Lietuvos archeologijos mokslas žengė pirmuosius savo žingsnius, todėl visiškai nenuostabu, kad pačiam šios mokslo šakos objekto apibrėžimui dar trūko aiškumo, santykinio atsiribojimo nuo kitų istorinių disciplinų. Tuometinėje rusų archeologų mokslinėje kalboje archeologija — „tai mokslas apie senienas apskritai“¹. Taip suprantant šio mokslo uždavinius, AK turėjo domėtis ir domėjosi archeografija, dailės, architektūros istorija ir panašiai. Be to, komisija veikė tokiose mokslinio gyvenimo srityse, kurios netilpo net į pačią plačiausią archeologijos sampratą.

Komisijos veikla atskirais aspektais iki šiol domėjosi daugiausia archeologai ir archeografai². Tyrinėtojai atskleidė, kokį svarbų indėlį į Lietuvos mokslo istoriją įnešė XIX a. vidurio veikėjai, AK nariai. Tačiau politinių AK veiklos momentų specialiai niekas netyrinėjo. Buvo pasitenkinama nuomone, kad AK įkūrimas — tai Lietuvos liberaliosios bajorijos ir inteligentijos laimėjimas kovoje už mokslo ir kultūros pažangą Lietuvoje, pasiektas „taktinio meistriškumo“ dėka³. Caro administracijos atstovų, jų interesus reiškiančių buržuazinių istorikų nuomonė buvo paprastesnė: muziejus ir komisija — tai „lenkų propagandos įrankis“, kuris mokslui jokios naudos neatnešė, arba net buvo vienas Lietuvos „revoliucinio judėjimo požymių“⁴.

Kultūros istorijai svarbu ne tiek AK darbų lygis bendros mokslo istorinės raidos kontekste, kiek šios organizacijos kultūrinės funkcijos Lietuvoje: jos pastangos vienyti, koordinuoti, vystyti mokslinius tyrimus, vadovauti jiems ir, netiesiogiai, visoms kitoms kultūrinio gyvenimo sferoms. Ypač yra svarbu įsigilinti į tą sudėtingą Lietuvos situaciją, kuri dar labiau komplikavosi žlungant Lietuvos feodalinei kultūrai, skaidantis jai į kelias — lietuvių, lenkų ir baltarusių — nacionalines kultūras.

Vilniaus archeologijos komisijos kultūrinės ir organizacinės veiklos klausimą sudaro 3 pagrindinės dalys: caro valdžios požiūris į AK — tiesioginiai bei netiesioginiai uždaviniai, kuriuos tikėjosi išspręsti caro vyriausybė, pačios komisijos socialinė-politinė orientacija bei pozityvi, mokslinė veikla ir, trečia, komisijos įtaka lietuvių nacionalinės kultūros raidai.

Šio straipsnio tikslas — pabandyti atskleisti pirmąją problemos dalį, kitas paliekant tolesniems tyrimams.

Tam reikalinga išaiškinti politines bei kultūrinės AK sukūrimo prielaidas, parodyti, kaip AK veiklos arenoje susidūrė caro valdžios bei vietinės bajorijos ir inteligentijos siekiai monopolizuoti kultūrinį Lietuvos gyvenimą.

Baudžios panaikinimas 1861 m., atvėręs kelią sparčiai kapitalizmo raidai Rusijoje, chronologiškai įsiterpia į AK veiklos dešimtmečio vidurį, o 1863 m. sukilimas Lietuvoje pažymėjo paskutinius aktyvius komisijos veiksmus, todėl būtina atsakyti į klausimą, kokios priežastys nulėmė AK uždarymą.

Archyviniai dokumentai, liečiantys mūsų temą, yra trejopi: tai AK posėdžių protokoliai, caro administracijos krašte, Švietimo ministerijos medžiaga ir AK vadovų korespondencija⁵. Taip pat naudotasi AK narių leistais žurnalais, laikraščiais ir knygomis („Pamiėtniki Kommissji Archeologicznej Wileńskie“, „Teki Wileńska“ „Kurjer Wileński“), paskelbtais Lietuvos kultūros veikėjų bei tuometinės caro administracijos atstovų memuarais.

2. Archeologijos komisijos politinės ir kultūrinės steigimo prielaidos

Vilniaus universiteto uždarymas 1832 m. buvo didžiulis smūgis ne tik studijuojantiems ar besirengiantiems jame studijuoti Lietuvos jaunuoliams. Šiuo caro vyriausybės aktu buvo suardyta visa tradicinė krašto kultūrinė-organizacinė struktūra, nes nebuvo tokios Vilniaus kultūrinio gyvenimo srities, kuri vienaip ar kitaip nebūtų susijusi su šia mokslo įstaiga. Po 1832 m. dar kurį laiką veikė Vilniaus Medicinos-chirurgijos bei Dvasinė (iki 1842) akademijos, tačiau nei šios mokyklos, nei lygiagrečiai gyvavusi Vilniaus Medicinos draugija (įsteigta 1805 m.) nebeįstengė atlikti tokio kultūros centro vaidmens, kokį vaidino iki 1832 m. Vilniaus universitetas.

Po 1842 m. krašte neliko nė vienos mokslo įstaigos, kurioje vietinis jaunimas galėtų įsigyti aukštąjį išsilavinimą, kartu pasunkėjo intelektualinio gyvenimo sąlygos, nes studentai sudarė pačią judriausią, audringiausią ir imliausią intelektualinės visuomenės dalį. Kartu caro valdžios represijos skaudžiai palietė Lietuvos spaudą, teatrą ir t. t.

Iki XIX a. VI dešimtmečio pradžios kultūrinio gyvenimo sustingimas aprėpė visas sritis. L. Kondratavičius (V. Sirokmlė) 1852 m. rašė: „Vilnius šiandien ne toks, kad galėtų pralinksminti arba palengvinti dvasios kančias, trūksta net bendrausių, miestui įprastų pramogų. [...] Teatras silpnas tiek savo repertuaru, tiek aktorių vaidyba, literatūroje stagnacija...“⁶.

Tą situaciją matė daugumas išsilavinusių to meto Lietuvos žmonių, tarp jų ir vietinės valdžios atstovai. Tuo labiau darėsi aišku, kad negatyviomis, represyviomis kultūrinėmis priemonėmis galima aktyvią kūrybinę veiklą sustabdyti, bet neįmanoma sukurti carizmui palankios kultūrinės bazės, o socialinis-ekonominis Rusijos vystymasis, nors ir stabdomas merdėjančio feodalizmo varžtų, kėlė Lietuvos kultūrinio gyvenimo vairininkams naujus reikalavimus.

Ryškejantis Rusijos atsilikimas nuo priešakinių Vakarų Europos šalių, stiprėjantis antifeodalinis, išsivaduojamasis judėjimas valstybės viduje, nacionalinio išsivadavimo sąjūdžio Lietuvoje ir Baltarusijoje augimas vertė caro administraciją neapsiriboti represyviais veiksmais, bet bandyti kurti valdines mokslo ir kultūros įstaigas, kurios skleistų vyriausybei palankias idėjas, kartu stiprintų carizmo socialinę-kultūrinę bazę. Tačiau tuometinės feodalinės monarchijos sąlygomis aktyviai politikai remti neužteko lėšų ir gabių kadru. Todėl VI dešimtm. pradžioje caro administracija buvo priversta vesti gana komplikuoatą ir net prieštaringą politiką krašte.

1851.XII.26 d. (čia ir toliau datos nurodomos pagal senąjį kalendorių) Vilniaus generalgubernatorius I. Bibikovas rašte carui pabrėžė, kad, nors praeityje ne kartą atsiskleidė Lietuvos bajorų nepatikimumas vyriausybei, bet „Vakarų Europoje plintančios socializmo idėjos“ baugina vietinę bajoriją, nes tiesiogiai liečia jų teises ir privilegijas. (Galicijos skerdynių generalgubernatorius nemini, bet šių įvykių atgarsiai Lietuvoje taip pat buvo žinomi.) Tai turi priversti vietinę bajoriją remti caro valdžią, nes jų privilegijų garantija priklauso nuo Rusijos valdžios stiprumo. Todėl Bibikovas siūlo susilaikyti nuo tolesnių Romos katalikų vienuolynų ir bažnyčių uždarymų, nes tai labiausiai audrina bajorus⁷. Tuo buvo parodoma ir atvirkštinė medalio pusė: paskutiniaisiais Nikolajaus I valdymo metais beviltiškos vyriausybės pastangos pristabdyti feodalinės valstybės irimą vertė caro vyriausybę remtis savo klasine atrama Lietuvoje — bajorija, net tuo metu, kai 1831 m. sukilimo, sąmokslų ir kitų pasipriešinimo aktų istorija baugino administraciją. Kad bent iš dalies patrauktų į savo pusę krašto bajoriją, Bibikovas demonstratyviai slopino liaudies masėms naudingas kultūrinės priemonės, trukdė literatūros lietuvių kalba leidimą, taip pat griežtai pasisakė prieš lietuviškus pamokslus bažnyčiose⁸.

Tuo pačiu metu brendo Lietuvos liberaliosios bajorijos, inteligentijos „organiškojo vystymosi“ planas. Šio plano kūrėjai ir šalininkai atsiskakė aktyvios revoliucinės kovos, savo veiklą siekė perkelti į ūkinę, kultūrinę bei mokslinę sferą. Šios visuomeninės srovės pagrindinis uždavinys buvo įvai-

rių ūkinių bei kultūrinių-mokslinių organizacijų kūrimas, laikraščių ir knygų platesniems gyventojų sluoksniams leidimas, pagaliau Vilniaus universiteto atgaivinimas. Taigi krašto liberalioji bajorija, VII dešimtm. pradžioje susibūrusi į „baltųjų“ partiją, siekė užkirsti kelią liaudies revoliucijai ir išlaikyti kultūrinę monopoliją savo rankose. Klasiniu požiūriu ši srovė ėjo koja kojon su carizmu, o politiniu, nacionaliniu — ryškiai su juo konfrontavo. Caro administracija turėjo juridinę-politinę galią steigti kultūrinę instituciją, bet nepakako intelektualinių pajėgų ir stigo lėšų, o krašto liberalai turėjo lėšas, turėjo pasirengusių žmonių, bet neturėjo aktyviai kultūrinei-organizacinei veiklai reikalingų teisių.

Tai natūraliai stūmė abi konfrontuojančias puses į kompromisą, savotišką sandėrį, kurį ir viena, ir kita pusė stengėsi panaudoti saviems tikslams, kartu neišvengiamai turėjo sueiti į lemiamą konfliktą.

Pagrindinis pamatas vyriausybės politinėms idėjoms pagrįsti buvo atitinkamas krašto praeities aiškinimas. Todėl pirmasis caro administracijos uždavinys buvo kiek galima plačiau atskleisti pravoslavišką, rusišką Lietuvos praeitį. Štai jau 1838 m. Vilniaus generalgub. M. Dolgorukovas organizavo laikiną archeografijos komisiją, kuri turėjo aprašyti valdžios įstaigose, vienuolynuose ir cerkvėse esančius aktus. Ši komisija išleido 2 tomus Vilniaus, Kauno ir Trakų pravoslavų vienuolynų dokumentų⁹. 1845 m. panašaus pobūdžio komisija, išleidusi Minsko gubernijos vienuolynų ir cerkvių aktus, buvo sudaryta Minske¹⁰. Pažymėtina, kad į šią komisiją ėjo E. Tiškevičius, su kurio vardu susijusi ilga Senienų muziejaus ir Archeologijos komisijos įkūrimo ir veiklos byla.

Grafas Eustachijus Tiškevičius (1814—1873 m.) buvo turtingas Minsko gub. dvarininkas. Nuo IV dešimtm. pradžios jis domėjosi archeologija, kaupė senienų kolekciją. Idėja įkurti mokslinę istorinio pobūdžio draugiją jam kilo jau 1835 m.¹¹ Šią mintį Tiškevičius propagavo ir savo tuometiniuose veikaluose¹². 1848 m. jis pateikė Vilniaus generalgubernatoriui pasiūlymą steigti provincijos muziejų, bet tas pasiūlymas nebuvo realizuotas¹³.

1851 m. pradžioje E. Tiškevičius pareiškė, kad paaukos savo archeologijos kolekciją, numizmatikos rinkinius bei biblioteką, jei administracija suteiks valdiškas patalpas, o jį patį paskirs muziejaus globėju. Muziejus turėjo būti tvarkomas ir išlaikomas Lietuvos dvarininkų lėšomis. Generalgub. Bibikovas apie tai pranešė švietimo ministrui, kuris 1851.II.14 d. atsakė, kad nemato kliūčių planui realizuoti, bet paprašė detalaus muziejui aukojamų daiktų aprašymo ir patalpų plano¹⁴. Kaip rodo turima medžiaga, iš pradžių apie kokią nors draugiją ar komisiją nebuvo kalbama. Jeigu tikėtume E. Tiškevičiaus liudijimu, kad planą sukurti mokslinę organizaciją brandino nuo 1835 m., tai galėtume daryti prielaidą, jog muziejaus steigimas buvo tam tikra prasme priemonė draugijai įkurti. Kadangi tuometinė administracija, kaip minėta, kūrė laikinas valdines archeografijos komisijas, tai laisvanoriškos, iš vietinių inteligentų sudarytos, komisijos darbas galėjo atrodyti nereikalingas. Kita vertus, Tiškevičius savo pasiūlymu akcentavo archeologiją siaurąja prasme, kuri į valstybinių įstaigų veiklos sferą dar nebuvo patekusi. 1851 m. daugiausia buvo kalbama apie muziejaus rinkinius ir patalpas¹⁵. Pasiūlymas prie muziejaus įsteigti Archeologijos komisiją pirmą kartą iškilo 1851.XII.26 d.¹⁶ 1852 m. švietimo ministras pateikė pasiūlymą carui, kuris sutiko, kad šios mokslo įstaigos būtų įsteigtos, bet reikalavo labai kruopščiai atlikti parengiamuosius darbus¹⁷. Tačiau šie darbai užtruko išties 3 m. Kokios buvo pagrindinės delsimo priežastys?

Nuo 1848 m. Rusijos vyriausybė rengė centrinių valstybinių senųjų aktų archyvų kūrimo planus. Vilniuje toksai archyvas buvo įkurtas 1852.IV.2 d. Prie šio archyvo planuota steigti centrinę archeografijos komisiją, tačiau jos kūrimo darbai užsitęsė. Todėl tuo metu buvo neaišku, kokie aktai turi patekti į Senienų muziejų. Archyvą įkūrus, senųjų aktų knygos iš valdiškų ir bajorų vadovų įstaigų turėjo būti perduotos jam. Kadangi senųjų aktų archyvo ir archeografijos komisijos reikalai buvo susiję su Teisingumo mi-

nisterijos kompetencija, tai švietimo ministras jau 1852.I.12 d. atsiklausė teisingumo ministro nuomonės¹⁸. Biurokratinis susirašinėjimas truko iki metų vidurio. Tik 1852 m. rugsėjo mėn. švietimo ministras galėjo pranešti Bibikovui, kad prie Senienų muziejaus galima steigti AK, nors prie centrinio archyvo būtų įkurta kita, archeografinė komisija¹⁹.

Bene ilgiausiai muziejaus ir komisijos reikalus užvilkino svarstymas, kokiais keliais turi būti papildomi muziejaus fondai. Tiškevičiaus pavyzdžiu, dalis Lietuvos kolekcionierių buvo pasiruošę aukoti savo rinkinius. Caro vyriausybė tam neprieštaravo, nes kitokio kelio surinkti senus dokumentus ir istorines retenybes iš privačių rankų nebuvo galima. Bibikovas dar 1851 m. gruodžio mėn. pažymėjo, kad, sekdami Tiškevičiaus pavyzdžiu, vietiniai dvarininkai padės surinkti į vieną valdišką įstaigą dokumentus, paaiškinančius „tikrąją“ Vakarų krašto padėtį²⁰. Bibikovas grindė 1854.X.16 d. slaptame rašte švietimo ministrui: „Visiškai įvykdydami aukščiausiąją imperatoriaus valią dėl senienų priėmimo į muziejų, mes galėtume, reikiamai juos atrinkę, ne tik sudaryti retenybių rinkinį ir jį aprašyti, sutinkamai su šiandienine Vakarų krašto politine padėtimi, bet netgi tam tikru laipsniu pašalinti iš viešosios visuomenės gyvenimo tokius daiktus, kurie privačiose rankose būdami, gali pasitarnauti klaidingam krašto padėties aiškinimui“²¹. Iš to seka keli teiginiai. Pirma, jeigu Tiškevičiaus aplinkos žmonėms muziejus tam tikra prasme tarnavo kaip priemonė sukurti mokslinei draugijai, tai caro administracija tikėjosi, panaudodama AK, surinkti iš visuomenės tuos dokumentus ir senienas, kurie rodė Lietuvos savarankiškumą, atskirumą nuo Rusijos. Antra, kaip minėta anksčiau, tuo pačiu metu Bibikovas raportavo carui, kad reikalingos kai kurios nuolaidos Lietuvos bajorijai. Todėl, leisdama steigti AK, valdžia tikėjosi nušauti du zuikius vienu šūviu: praplėsti savo socialinę-kultūrinę bazę, t. y. patraukti į savo pusę dalį vietinės inteligentijos ir slaptai paruošti sąlygas platesniam puolimui prieš liberaliosios bajorijos kultūrinį monopolį krašte.

Nėra visiškai aišku, ar E. Tiškevičius žinojo apie Bibikovo planus, bet abi pusės sutarė dėl tokio muziejaus fondų didėjimo šaltinio.

Pagrindinis klausimas, trukdęs realizuoti AK ir muziejaus įkūrimo planą, buvo senųjų aktų, esančių uždarytuose ir veikiančiuose Romos katalikų vienuolynuose bei bažnyčiose, pristatymas į AK. Bibikovas iš pat pradžių siekė, kad būtų taikoma prievartinė senųjų dokumentų pristatymo sistema. Būtent toks planas atsispindėjo AK projekte, kuris jau 1852.X.28 d. buvo pateiktas Ministrų komitetui²². Tačiau komitetas projektą atmetė, argumentuodamas tuo, kad prievartinę senienų pristatymo sistemą reikia papildomai derinti su vidaus reikalų ministru²³. Tuo reikalu Švietimo ministerija pradėjo susirašinėti 1852.XII.2 d.²⁴ Vidaus reikalų ministras nepritarė Bibikovo numatytam planui senienas iš veikiančių vienuolynų ir bažnyčių surinkti prievarta ir siūlė šį įstatų straipsnį pakeisti²⁵.

1853.IV.2 d. Švietimo ministerija pranešė, kad vidaus reikalų ministras sutiko dėl dokumentų ir senienų iš uždarytų bažnyčių ir vienuolynų atidavimo AK, bet iš veikiančių — dokumentus galima paimti tik bažnytinei vyresnybei sutikus. Vidaus reikalų ministro nuomone, privalomas senienų pristatymas iš šių institucijų sukeltų nepageidautiną pasipiktinimą²⁶. Be to, kilo neaiškumai, kokia forma senieji dokumentai turi būti pristatyti²⁷. Bibikovas manė, kad pirmiausia reikalinga surinkti iš vienuolynų ir bažnyčių dokumentų originalus, kadangi iš šių institucijų dokumentai gali patekti į privačias rankas ir padėti „klaidingai“ aiškinti krašto praeitį. Todėl kopijų darymas ir jų pristatymas į AK paverstų niekais visas caro administracijos pastangas²⁸.

Viena priežasčių, dėl kurios užsitęsė muziejaus ir AK atidarymas, buvo Tiškevičiaus nenoras duoti tikslų dovanojamų senienų ir knygų aprašą, ku-

rio 1851.II.14 d. pareikalavo švietimo ministras²⁹. E. Tiškevičius pateikė muziejaus planą, tačiau detaliau aprašė tik caro šeimos narių portretus³⁰. Tikslaus aprašo muziejaus fundatorius nepateikė, paaiškindamas, kad senienos gali būti aprašytos tik patalpinus jas muziejui skirtose patalpose, t. y. tada, kai projektas bus patvirtintas³¹. Toks Tiškevičiaus delsimas iš dalies teigiamai atsako į istoriografijoje jau iškeltą klausimą, ar muziejaus įkūrėjas žinojo apie slaptus Bibikovo planus³². Nuo pačios komisijos ir muziejaus organizavimo pradžios visokiais būdais buvo vengiama atskleisti tikrąją eksponatų reikšmę.

Prie šių priežasčių prisidėjo ir tipiška biurokratinė painiava: kai kurie oficialūs raštai pasimesdavo tarp daugybės kanceliarinės rašliavos, ir todėl buvo pakartotinai susirašinėjama³³. Kadangi AK buvo nutarta organizuoti 1843 m. įsteigtos Kijevo archeografijos komisijos (komisija seniesiems aktams skelbti) pavyzdžiu, tai praėjo nemažai laiko, kol buvo surinkta Švietimo ministerijoje esanti medžiaga, liečianti Kijevo komisiją³⁴.

Ilgas parengiamasis darbas nepatenkino caro vyriausybės. 1854 m. viduryje caras pareikalavo, kad jo 1852 m. rezoliucija dėl AK ir muziejaus Vilniuje būtų vykdoma kuo greičiau. Komisijos įstatų tvirtinti Nikolajui I nebeteko. 1855.IV.29 d. jo įpėdinis caras Aleksandras II pasirašė įsaką dėl Vilniaus Laikinosios (3 m. bandomasis laikotarpis) archeologijos komisijos ir Senienų muziejaus įsteigimo³⁵.

3. Bandytas įkurti Vilniaus mokslo draugiją ir Archeologijos komisijos uždarymas

AK įstatų 1 § skelbė tokį komisijos veiklos tikslą: „surinkti į vieną vietą senųjų aktų, rankraščių, monetų, medalių, ginklų, užrašų ir jų kopijų, paveikslų, statulų ir kitų daiktų, liečiančių Rusijos vakarų krašto istoriją, kad būtų išsaugoti senovės paminklai ir būtų galima pasinaudoti jais kraštui tirti ne tik istorijos, bet ir prekybos, pramonės, gamtotyros, žemės ūkio ir statistikos požiūriais“³⁶. Tokie platus tikslai atspindėjo ne tik didelį komisijos organizatorių pasitikėjimą savo jėgomis³⁷, bet ir norą suburti į vieną draugiją visus krašto mokslinius kadrus. AK nariai 12 § buvo apibūdinami taip: „Tikraisiais nariais ir bendradarbiais priimami vietiniai bajorai ir apskritai žmonės, galintys paremti Muziejaus ir Komisijos moksliniams tikslams materialinėmis ir piniginėmis lėšomis“³⁸. Tai leido po AK vėliava burti ne tik istorijos tyrinėtojus ir mėgėjus, bet ir gydytojus, gamtininkus, rašytojus, dailininkus ir šiaip žymesnius visuomenės veikėjus.

AK organizatoriai ir vadovai gana lanksčiai pasinaudojo galimybe įtraukti į organizuotą mokslinį kultūrinį judėjimą įvairiausių specialybių ir luomų bei politinių pažiūrų vietinius bei užsienio veikėjus. Pateiktoji lentelė rodo spartų komisijos gretų augimą, taip pat didėjantį Lietuvos visuomenės susidomėjimą komisijos ir muziejaus darbais. Krašto administracija praktiškai nesikišo į naujų AK narių rinkimo reikalus. Iki 1863 m. visi komisijos pasiūlyti nariai buvo patvirtinti Vilniaus švietimo apygardos globėjo. Krašto valdžia net nuolaidžiavo atvirai AK ideologinių vadų demonstracijai — Lietuvos ir Lenkijos susijungimą simbolizuojantį skulptoriaus S. Sosnovskio kompozicija „Jogaila ir Jadvyga“ buvo pastatyta muziejaus ekspozicijoje³⁹. Komisija išreiškė įvairialypės, susiskaldžiusios Lietuvos bajorijos nuotaikas, veržimąsi į vienokį ar kitokį kovos prieš carizmo politiką kelią, bet šie tikslai buvo dangstomi įvairiomis ištikimybės carui priešaikomis ir t. t.

Valdžia negalėjo nematyti tikrosios AK veiklos krypties, tačiau — paradoksalu — nuosekliai vykdant Bibikovo suformuluotą slaptą planą, administracijai galėjo pasirodyti net naudinga, kad anticarinės kovos relikvijos patektų į muziejų — juk tik tokiu būdu buvo galima surinkti jas į valdišką įstaigą, kad po to, palankiai situacijai susiklosčius, būtų galima jas pašalinti iš ekspozicijos. Be to, nebuvo sunku numatyti, kad E. Tiškevičiaus, A. H. Kirkoro tipo „lojalistai“, bendradarbiaudami su caro valdžia, susikompromituos prieš pažangiąją krašto visuomenę, kartu susilpnins anticarinį judėjimą Lietuvoje. Tokią mintį perša ir faktas, kad rekomenduodamas

Lentelė. Vilniaus archeologijos komisijos narių, lankytojų ir rėmėjų skaičius

Metai (XII.31 d.)	Nariai							Auko- tojų	Paa- kotų daiktų
	gar- bės nariai	tik- rieji nariai	nariai bend- radar- biai	nariai gera- dariai	iš viso	užsie- nie- čiai	mirė		
1855	8	15	9	18	50	—	—	...	...
1856.VII.1	15	18	15	18	66	...	...	...	3174
1857	22	53	20	18	113	...	...	...	3348
1858	28	76	41	18	163	...	5	195	1719
1859	37	78	49	18	182	24	2	179	1898
1860	39	83	52	18	192	23	6	293	6272
1861	39	84	57	17	197	21	6	259	13789
1862	40	87	63	16	206	20	4	323	6595
1863	37	83	63	16	200	18	6	166	1451
1864	41	80	63	16	200	16	5	136	7482

Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: Записки Виленской археологической ко-
АК posėdžių protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234); Vilniaus švietimo apygardos globėjo
f. 733, ap. 95, b. 422, 425, 428).

Pastaba. Brūkšnys — tais metais nebuvo, daugtaškis — duomenų nerasta.

švietimo ministrui Kirkoro kandidatūrą „Kurjer Wileński“ redaktoriaus ir arendatoriaus vietai užimti Vilniaus generalgub. V. Nazimovas pridėjo J. Kliackos Paryžiuje išleistą pamfletą prieš minėtuosius Vilniaus „lojalistus“⁴⁰. Panašią mintį kelia ir E. Tiškevičiaus paskyrimas AK pirmininku ir muziejaus globėju. Kas nulėmė šį caro vyriausybės žingsnį: valdžios pasitikėjimas Tiškevičium ar kurie kiti motyvai? Atrodo, kad vis dėlto nulėmė šio turtingo dvarininko autoritetas Lietuvos inteligentijai ir bajorijai, nes Bibikovas jau VI dešimtm. pradžioje buvo įtraukęs Tiškevičių į sąrašą tų žmonių, kuriuos turėtų sekti policija⁴¹. Visa tai iš dalies padeda atsakyti į klausimą, kodėl krašto administracija rėmė AK pastangas išplėsti savo veiklą už 1855 m. laikinųjų įstatų nubrėžtų ribų.

Be istorinio pobūdžio darbų, AK atliko ir gamtotyros, statistikos bei ekonomikos tyrimus. Į tą veiklą buvo įtraukti geriausi šios rūšies specialistai Lietuvoje. Gamtotyros darbai ypač suaktyvėjo 1857 m. pabaigoje—1858 m. pradžioje, nes bandomasis 3 m. laikotarpis ėjo į pabaigą, buvo kuriami nauji planai — organizuoti Vilniaus mokslo draugiją. Todėl tuo metu AK labai daug kalbėjo apie savo gamtotyrinę ir ūkinę veiklą. 1857 m. svarbius geografijos, istorijos ir statistikos tyrimus atliko K. Tiškevičiaus ekspedicija Neries upe. Šios ekspedicijos rezultatai buvo paskelbti stambioje knygoje⁴².

Analogiškus tyrimus palei Dauguvos upę atliko AK narys A. Plateris⁴³, po kurio mirties komisija atskira knyga paskelbė ekspedicijos rezultatus⁴⁴.

1857 m. pabaigoje AK užsiėmė Lydos apskrityje surastų naudingųjų iškasenų tyrimais. XII.21 d. E. Tiškevičius rašė Vilniaus švietimo apygardos globėjui J. Vrangeliui: „Vilniaus Archeologijos komisija stengiasi pastoviai plėsti savo veiklą ir duoti kuo daugiau naudos kraštui ne tik istoriniu archeologiniu, bet ir ekonominiu požiūriu. Tam įkurti specialūs gamtos skyriai [...]“⁴⁵. Todėl J. Jundzilo dvare radus keistą „į durpes panašią“ medžiagą, komisija pavedė Mineralogijos kabineto saugotojui K. Tamulevičiui ją ištirti. Tamulevičius kartu su vaistininku Kuševičiumi padarė išvadą, kad surastoji medžiaga yra „kažkas tarp lignito ir akmens anglies“ ir gali būti naudojama kurui. Ypač tai yra svarbu tiesiant per šią teritoriją geležinkelį. Darbų metu E. Tiškevičius siūlė plačiau panaudoti komisijos iš-
tirtą medžiagą⁴⁶.

Be gamtotyros darbų komisija domėjosi ir ūkinėmis problemomis, tuo parodydama krašto administracijai savo reikšmingumą net sprendžiant

Perskaityta pranešimų			Lankytojų			Mokinių, dalyvavusių paskaitose	Draugijų, palaikiusių ryšius su AK	
iš istorijos	iš gamtos mokslų	iš viso	vyrų	moterų	iš viso		Rusijos	užsienio
—	—	—	—	—	—	—	—	—
...	...	3	2357	1074	3431	—	...	...
...	...	...	...	...	...	—	...	...
10	3	13	2940	1091	4031	...	8	5
10	2	12	5218	2252	7470	246	9	6
...	...	15	6647	2401	9048	...	9	8
10	6	16	4790	1361	6151	335	7	9
7	2	9	8140	2220	10360	480	7	9
7	6	13	5395	1489	6884	...	7	9
7	7	14	6054	1428	7482	...	9	7

миссии. Вильно, 1856. Ч. 1.

medžiaga (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12); AT ataskaitos Švietimo ministerijai (TSRS CVIA,

valstiečių klausimą. Netrukus po caro 1861.II.19 manifesto paskelbimo E. Tiškevičius perskaitė pranešimą „Baudžiatvora Lietuvoje istorinė apybraiža“, kuriame, be istorinės analizės, pateikė ir praktinių pasiūlymų valstiečių padėčiai pagerinti⁴⁷. Nesigilindami į klasinį tų pasiūlymų turinį, galime pasakyti, jog visos AK pastangos tuo metu buvo nukreiptos į vieną tikslą — reorganizuoti komisiją į Vilniaus mokslo draugiją. 1858.VI.16 d. E. Tiškevičius nusiuntė Vrangeliui raštą, kuriame išdėstė savo planus, ir pridėjo draugijos įstatų projektą⁴⁸. Naujuose įstatuose „nė kiek nenukrypstant nuo caro įsake nurodyto tikslo“, buvo numatyta turėti draugijoje 4 skyrius: archeologijos, archeografijos, gamtos mokslų ir statistikos-ekonomikos⁴⁹. Tai, kad reorganizavimo planas buvo sukurtas anksčiau, rodo 1857 m. spalio mėn. Kirkoro laiškas J. I. Kraševskiui, tik jame nurodyti 3 būsimosios draugijos skyriai⁵⁰. 1858.VI.18 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjas persiuntė projektą švietimo ministrui⁵¹. Prasidėjo ilgas svarstymo laikotarpis, kuris su pertraukomis tęsėsi iki 1863 m. Vietos valdžia projektui pritarė⁵², tam iš esmės neprieštaravo ir švietimo ministras. Naujojo projekto svarstymas sutapo su caro Aleksandro II apsilankymu Vilniuje. Tai progai pažymėti ir didesniam palankumui užsitarnauti AK išvystė didelę veiklą. Caro apsilankymo muziejuje proga paskubomis buvo sudaromas albumas, atitinkamai ruošama ekspozicija.

IX.6 d. caras su gausia svita aplankė muziejų. Vizito metu Vrangelis komisijos vardu paprašė, kad caras paskirtų sosto įpėdinį Nikolajų Aleksandrovičių muziejaus globėju. Caras sutiko. Tai sustiprino AK vadovų viltis, kad naujieji pasiūlymai bus sėkmingai įgyvendinti. Tuo pačiu metu tarp Vrangelio ir švietimo ministro J. Kovalevskio (AK narys nuo 1858.XII.6)⁵³ vyko susirašinėjimas dėl įstatų projekto. Iš esmės neprieštaraudamas Vilniaus mokslo draugijos įkūrimui ministras siūlė pakeisti kai kuriuos nereikšmingus įstatų punktus dėl einamųjų dalykų, kuriuos turėjo numatyti atskira veiklos programa. Taip pat buvo siūloma tikslinti etatų klausimą⁵⁴.

1859 m. rugsėjo mėnesį E. Tiškevičius lankėsi Peterburge. Jį priėmė AK globėjas sosto įpėdinis, taip pat caras Aleksandras II, bet tuo metu E. Tiškevičiui nepavyko išsiaiškinti galutinės vyriausybės nuomonės⁵⁵. Tačiau AK nariai Vilniaus mokslo draugijos įkūrimą laikė įvykusiū faktū ir savo užsienio korespondencijoje naudojo naują pavadinimą⁵⁶. 1860 m.

lapkričio mėnesį projektas buvo pateiktas Ministrų komitetui, tačiau, jam pasiteiravus caro nuomonės, buvo gautas atsakymas sustabdyti tolesnį svarstymą⁵⁷. Svarstymo detalės AK vadovui E. Tiškevičiui paaiškėjo tik 1862 m. vizito į Peterburgą metu, bet net tuo metu jis tikėjosi Vilniaus mokslo draugijos įkūrimo⁵⁸. Tačiau situacija klostėsi ne Vilniaus „lojalistų“ naudai. 1861 m. baudžiamos panaikinimas bei valstiečių reforma turėjo keisti ir kultūrinę carizmo politiką Lietuvoje. Revoliucinės situacijos klostymasis, anticarinės manifestacijos ir spartus rengimasis ginkluotam sukilimui žymėjo AK — savotiško caro kultūrinės politikos kompromiso su liberaliąja dvarininkija — pabaigą. Krašto administracija poreforminiu laikotarpiu vis dažniau ėmė žvelgti į valstiečius kaip į galimą atramą prieš maištaujančią Lietuvos bajoriją. Be to, AK vyriausybės akyse jau buvo iš dalies įgyvendinusi slaptą Bibikovo tikslą: didelė dalis istorinių retenybių iš privačių rankų pateko į muziejaus fondus. Nauji kultūrinės politikos Lietuvoje vėjai — didėjantis valstybės monopolis kultūrinio gyvenimo valdyme — vertė imtis radikalesnių priemonių.

Istoriografijoje dažnai manoma, kad AK savo veiklą baigė prasidėjus 1863 m. sukilimui (kartais nurodomi jau 1862 m.)⁵⁹. Tačiau AK posėdžiavo toliau; plėtė savo rinkinius iki 1865 m. sausio mėn.⁶⁰ 1864 m. net pastebimas tam tikras paaukotų daiktų skaičiaus padidėjimas. Lankytojų tais metais taip pat buvo daugiau nei 1863 m. (žr. lent.).

Tačiau netiesiogiai AK veiklos sustabdymo planai imti rengti jau 1862 m., kada V. Nazimovas parengė Vilniaus Archeografijos komisijos projektą, kuris labai mielai buvo priimtas Švietimo ministerijoje ir caro rūmuose⁶¹. Įspūdingai atrodė Nazimovo pasiūlytas komisijos metinis biudžetas — 12472 rb⁶² (tuo tarpu AK tik nuo 1861 m. gavo 1000 rb⁶³).

Teigiamai išsprendus Archeografijos komisijos reikalui, galima teigti, kad AK likimas tapo aiškus. Bet čia administracijai iškilo keletas sunkumų: kaip pasielgti su caru įsaku dėl AK steigimo, ką daryti su AK nariais ir rėmėjais, taip pat, kaip geriau pasirodyti intelektualinės Rusijos ir užsienio visuomenės akyse? Juk AK palaikė ryšius su daugeliu mokslo draugijų (žr. lent.). Patogiausia buvo kaip nors apeiti caro įsaką, valdininkams parodyti, kad komisijos veikla buvo revoliucinė, o mokslinei visuomenei — kad AK buvo diletantų kuopa, kurios rankose istorinės vertybės gali greitai sunykti. Paskubomis įkurta, 1864.IV.17 d. Archeografijos komisija pradėjo veikti. Pirmasis jos pirmininkas buvo aktyvus AK narys P. Kukolnikas⁶⁴. Tiesiogiai AK reikalų šis aktas nelietė: nuo to laiko tuose pačiuose universiteto rūmuose veikė dvi komisijos panašiais pavadinimais. Lygiagrečiai buvo rengiamasi kurti Vilniaus viešąją biblioteką (VVB).

AK veikla ėmė „šlubuoti“ 1863 m. vasaros pabaigoje (iki X.11 d. komisija atostogavo⁶⁵, o 1864 m. pertrauką padarė nuo IV.11 d. iki IX.11 d.⁶⁶). 1864.VI.19 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjas įsakė perduoti dalį mineralų kolekcijos Vilniaus gimnazijai. Tai buvo padaryta tų metų spalio mėnesį⁶⁷. 1863 m. lapkričio mėnesį generalgub. M. Muravjovo įsakymu AK perdavė jo žinion O. Sosnovskio skulptūrinę kompoziciją „Jogaila ir Jadvyga“⁶⁸. Po to 1865.III.11 d. Muravjovas įsakė fortifikacinių modelių kolekciją atiduoti junkerių mokyklai⁶⁹. 1865.II.26 d. Minsko mokyklų direkcija atsiuntė numizmatikos rinkinį jau ne AK, o besisteigiančiai VVB⁷⁰.

1863 m., mirus AK vicepirmininkui M. Balinskiui, AK 1864 m. sausio 25 d. išrinko į jo vietą M. Malinovskį, bet Muravjovas jo nepatvirtino⁷¹. Tada komisija pasiūlė Vilniaus bajorų instituto direktoriaus M. Padreno de Karnė kandidatūrą, bet ir šio caro valdžiai ištikimo veikėjo Muravjovas nepatvirtino AK vicepirmininku⁷². Tai rodė, kad krašto valdytojas trukdo tolesnę AK veiklą.

1864 m. pabaigoje pamažu komisijos veiklos stabdymas įžengė į naują stadiją. Muravjovas teiraujasi, kokie aukštieji valstybės pareigūnai priklauso AK. Gruodžio mėn. švietimo apygardos globėjas Kornilovas atsako⁷³. Tai rodo, kad buvo vengiama šiurkščių priemonių prieš AK. Caro įsaką apėjimas, visuomeninės opinijos įtikinimas vyko taip: į AK narius 1864 m. buvo priimti tik caro valdžios statytiniai, tarp jų generolai A. Ratčas, A. Stolypinas, pravoslavų šventikas A. Pčolka, kurie sudarė 1865.II.27 d. M. Muravjovo įsaku sukurtos komisijos „Vilniaus muziejui sutvarkyti“ pagrindą⁷⁴. Šios komisijos veiklos pradžią galima laikyti AK uždarymu, nes daugumas naujos komisijos narių priklausė AK. Į naujosios ko-

misijos sudėtį buvo įtrauktas ir E. Tiškevičius, kuris nenoromis pasidarė savotiška priedanga visoje AK likvidavimo byloje.

Reorganizacinė komisija nepaprastai greitai (per keletą mėnesių) peržiūrėjo fondus ir atskyrė „netinkamos dvasios“ eksponatus, kurie vėliau pateko į kitų Rusijos muziejų rinkinius. Savo posėdžių medžiagą naujoji komisija paskelbė spaudoje, demonstruodama, kokia nemokslinė ir antivyriausybine veikla iki šiol užsiėmė AK. Ji taip pat pasiūlė priemones padėčiai pagerinti: 1) Perduoti muziejų tiesioginėn švietimo apygardos žinion, 2) sujungti jį su besikuriančia Vilniaus viešąja biblioteka⁷⁵. Tokiu būdu buvo pasiekti VI dešimtmečio pradžioje Bibikovo suformuluoti tikslai, tam tikru mastu apgauta visuomenės opinija (AK tarsi pati save reformavo, remdamasi savo narių kompetentinga nuomone), taip pat sukurti oficialios kultūros centrai Vilniuje. AK „savanoriškai“ perdavė estafetę naujai archeografijos komisijai. (1865.V.26 d. Kornilovas naujam generalgub. K. Kaufmanui siūlė leisti AK nariams pereiti į Archeografijos komisiją⁷⁶.)

Formaliai iki 1865.IX.27 d. Tiškevičius buvo muziejaus globėju, o perdavė muziejų naujam vedėjui ir Vilniaus Viešosios bibliotekos direktoriui bei Archeografijos komisijos pirmininkui P. Besonovui tik 1866 m. vasario mėn.⁷⁷. Nepavydėtina buvo Tiškevičiaus padėtis 1865 m. pavasarį ir vasarą. Vietiniai dvarininkai kaltino, kad jis išmainė jų šeimynines relikvijas į valdininko mundurą, demokratinė visuomenės dalis smerkė už vengimą aktyvios kovos 1863—1864 m., o carinė administracija apkaltino „nekompetentingumu“ archeologijos ir muziejinkystės srityje. Po Muravjovo išvykimo iš Vilniaus Tiškevičius dar bandė protestuoti dėl reorganizacinės komisijos darbo⁷⁸, maldavo pagalbos buvusio generalgub. Nazimovo⁷⁹, bet tai nieko negelbėjo. Kas buvo pradėta VI dešimtmečio pradžioje Bibikovo, užbaigė Muravjovas ir Kaufmanas.

Vilniaus Archeologijos komisijos uždarymas simbolizavo ištisos kultūrinės epochos Lietuvoje pabaigą. Vietinių bajorų kultūros monopoliumi buvo suduotas lemiamas smūgis, caro valstybė paėmė į savo rankas vis platesnes kultūros sferas.

4. Išvados

1. Vilniaus archeologijos komisijos įkūrimas 1855.IV.29 buvo kompromisas tarp caro vyriausybės kultūrinės politikos Lietuvoje ir krašto liberaliosios bajorijos siekių, paremtas klasinio abiejų minėtų jėgų bendrumo. Tačiau aštrėjanti feodalizmo krizė, pagaliau baudžiavos panaikinimas turėjo sukelti lemiamą konfliktą kovoje už kultūros monopolį Lietuvoje.

2. Lietuvos liberaliosios bajorijos manymu, senienu muziejus turėjo atlikti visuomeninį politinį vaidmenį, padėti suburti krašto intelektualines pajėgas į vieną draugiją — Archeologijos komisiją.

3. Caro vyriausybė nuolaidžiavo Archeologijos komisijai ir rėmė jos planus tiek, kiek tai padėjo realizuoti sumanymą kontroliuoti krašto mokslinę ir kultūrinę veiklą, surinkti iš visuomenės istorines vertybes, padedančias aiškinti Lietuvos praeitį priešinga oficialiajai politikai kryptimi.

4. Po baudžiavos panaikinimo ir 1863 m. sukilimo pati caro valdžia aktyviai ėmėsi kurti oficialias kultūrinės įstaigas — Vilniaus archeografijos komisiją (1864) ir Viešąją biblioteką (1865), kurios perėmė Archeologijos komisijos funkcijas ir muziejaus rinkinius ir pradėjo tiesmukiškai vykdyti aktualiausias caro politikos užduotis.

- ¹ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1978. Т. 1.
- ² Турцевич А. Краткий исторический очерк Виленской комиссии для разбора и издания древних актов. 1868—1906. Вильна, 1906; Mienicki R. Wileńska komisija archeograficzna. Wilno, 1925; Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии. М., 1973; Tautavičius A. Vilniaus Senienų muziejus ir Archeologijos komisija.— Muziejai ir paminklai, 1982, t. 4; Abramowicz A. Dalecy i bliscy. Łódź, 1974.
- ³ Tokios nuomonės yra R. Mienickis, N. Ulaščikas, taip pat L. Kondratavičiaus biografas F. Fornalčikas (Fornalczyk F. Hardy lyrnik wioškowy. Poznań, 1972, s. 357—358).
- ⁴ Шолкович С. Польская пропаганда в учебных заведениях С. З. края.— В кн.: Сборник статей, разъясняющих польское дело по отношению к Западной России. Вильна, 1885. Вып. 1, с. 301; Головацкий Я. Об археологических трудах и исследованиях в Северо-западном крае.— В кн.: Памяти гр. М. Н. Муравьева. СПб, 1898, с. 193.
- ⁵ Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — VUBRS), f. 13, b. 234; Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — MABRS), f. 151, b. 101; f. 82 — BF 1652, f. 138, b. 1778, 1515, 1909; LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau — CVIA), f. 657, ap. 3, b. 12, 111, 464, 563, 598, 1144, 1263, 1295, 1456; f. 1135, ap. 11, b. 14; TSRS centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau — TSRS CVIA), f. 733, ap. 140, b. 8, f. 735, ap. 5, b. 74, f. 821, ap. 125, b. 323.
- ⁶ Cit. iš Fainhauz O. Ruch konspiracyjny na Litwie i Bialorusi 1846—48. Warszawa, 1965, s. 341.
- ⁷ Iš Vilniaus generalgub. 1851.XII.26 pranešimo carui (TSRS CVIA, f. 821, ap. 125, b. 323, l. 3).
- ⁸ Ten pat, l. 4.
- ⁹ Улащик Н. Н. Указ. соч., с. 48—49.
- ¹⁰ Ten pat, p. 51.
- ¹¹ T. [tyszkiewicz] E. Archeologia na Litwie. Kraków, 1872, s. 11.
- ¹² Tyszkiewicz E. Badania archeologiczne, s. 14.
- ¹³ Tautavičius A. Pirmieji bandymai įsteigti Vilniuje muziejų.— Muziejai ir paminklai, 1969, p. 43—44.
- ¹⁴ Liaudies švietimo ministro 1851.II.14 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 1).
- ¹⁵ E. Tiškevičiaus pateiktas planas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 2).
- ¹⁶ Vilniaus generalgub. 1851.XII.26 pranešimas carui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 4—13).
- ¹⁷ Švietimo ministro 1852.I.12 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 15—16).
- ¹⁸ Švietimo ministro 1852.I.12 raštas teisingumo ministrui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 21).
- ¹⁹ Švietimo ministro 1852.IX.18 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 31).
- ²⁰ Vilniaus generalgub. 1851.XII.26 raštas švietimo ministrui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 4—13).
- ²¹ Vilniaus generalgub. 1854.X.16 rašto švietimo ministrui juodraštis (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 9); Mienicki R. Min. veik., s. 8.
- ²² Švietimo ministro 1852.X.28 raštas Ministrų komitetui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 60—65).
- ²³ Ministrų k-to 1852.X.31 raštas švietimo ministrui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 66).
- ²⁴ Švietimo ministro 1852.XII.2 raštas vidaus reikalų ministrui (TSRS CVIA, f. 821, ap. 1, b. 123, l. 1).
- ²⁵ Vidaus reikalų ministro 1852.XII.8 raštas švietimo ministrui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 104).
- ²⁶ Švietimo ministro 1853.IV.2 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 44).
- ²⁷ Švietimo ministro 1852.IX.8 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 39—40).
- ²⁸ Vilniaus generalgub. 1852.XI.16 raštas švietimo ministrui (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 83—85).
- ²⁹ Švietimo ministro 1852.II.15 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 12).
- ³⁰ Vilniaus muziejaus plano paaiškinimas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 2).
- ³¹ Vilniaus generalgub. rašto švietimo ministrui juodraštis (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 11).
- ³² Mienicki R. Min. veik., s. 8—9.
- ³³ Vilniaus generalgub. kanceliarijos 1852.II.16 raštas švietimo ministerijai (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 26).

- ³⁴ Svetimo ministro 1852.I.12 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 16—19).
- ³⁵ Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. СПб, 1856. Т. 30, отд. 1, № 29267.
- ³⁶ Записки Виленской археологической комиссии [далее — Записки...]. 1856. Ч. 1, с. 1.
- ³⁷ Улащик Н. Н. Указ. соч., с. 72.
- ³⁸ Записки..., с. 3.
- ³⁹ AK metinio posėdžio 1859.I.11 protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 20).
- ⁴⁰ Kłaczko J. Odstępcy. Paryż, 1860; TSRS CVIA, f. 733, ap. 62, b. 1166, l. 28—35.
- ⁴¹ Fainhauz D. Min. veik., s. 392.
- ⁴² Tyszkiewicz K. Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, archeologicznym i etnograficznym. Drezno, 1871.
- ⁴³ AK 1860.IV.11 posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 56).
- ⁴⁴ AK 1862.XI.11 posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 103).
- ⁴⁵ E. Tiškevičiaus 1857.XII.27 raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 127).
- ⁴⁶ Ten pat, l. 128.
- ⁴⁷ AK posėdžio 1861.IV.11 protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 73).
- ⁴⁸ E. Tiškevičiaus 1858.VI.16 raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 140).
- ⁴⁹ Vilniaus mokslo draugijos įstatų projektas (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 167—168).
- ⁵⁰ Stolzman M. Czasopisma Wileńskie Adama Honorego Kirkora. Kraków, 1973, s. 41.
- ⁵¹ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1858.VI.18 raštas švietimo ministru (TSRS CVIA, f. 735, ap. 5, b. 74, l. 167).
- ⁵² Ten pat.
- ⁵³ AK 1858.XII.6 posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 18).
- ⁵⁴ Švietimo ministro 1858.XI.19 raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 172—173).
- ⁵⁵ E. Tiškevičiaus 1859.IX.7 laiškas A. H. Kirkorui (CVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 557).
- ⁵⁶ Abramowicz A. Min. veik., s. 68—69.
- ⁵⁷ Liaudies švietimo departamento 1860.XI.22 raštas švietimo ministru (TSRS CVIA, f. 733, ap. 140, b. 8, l. 1).
- ⁵⁸ E. Tiškevičiaus 1862.II.6 laiškas A. H. Kirkorui (CVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 57—58).
- ⁵⁹ Улащик Н. Н. Указ. соч., с. 73.
- ⁶⁰ AK 1865.I.11 metinio posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 143).
- ⁶¹ Турцевич А. Указ. соч., с. 10—11.
- ⁶² Ten pat, p. 12.
- ⁶³ Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1861.IV.5 raštas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 227).
- ⁶⁴ Улащик Н. Н. Указ. соч., с. 79.
- ⁶⁵ AK 1863.X.11 posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 234, l. 121).
- ⁶⁶ AK 1864.IX.11 posėdžio protokolai (VUBRS, f. 13, b. 2234, l. 136).
- ⁶⁷ E. Tiškevičiaus raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 264).
- ⁶⁸ E. Tiškevičiaus 1863.XI.2 raštas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 269).
- ⁶⁹ M. Muravjovo 1863.XI.2 įsakymas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 302).
- ⁷⁰ Minsko mokyklų direkcijos 1865.II.26 raštas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 268).
- ⁷¹ M. Muravjovo 1864.III.22 raštas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 276).
- ⁷² M. Muravjovo 1864.XI.24 raštas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 286).
- ⁷³ I. Kornilovo 1864.XII.22 raštas M. Muravjovui (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 12, l. 293).
- ⁷⁴ Дневник заседаний Комиссии для разбора, приведения в известность и надлежащий порядок предметов, находящихся в Виленском музее древностей [далее — Дневник...]. Вильна, 1865, с. 2.
- ⁷⁵ Ten pat, p. 72.
- ⁷⁶ I. Kornilovo 1865.V.26 raštas Vilniaus generalgub. (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 1456, l. 22).
- ⁷⁷ Vilniaus viešosios bibliotekos direktoriaus 1866.II.3 raštas (CVIA, f. 567, ap. 3, b. 14569, l. 22).
- ⁷⁸ Дневник..., с. 48—53.
- ⁷⁹ E. Tiškevičiaus lenkiškas laiškas (su prašymu išversti į rusų kalbą) A. H. Kirkorui (CVIA, f. 1135, ap. 11, b. 14, l. 600—601).

Отношение царской власти к Виленской археологической комиссии (1855—1865)

Александровичус Э. А.

Резюме

29.IV (11.V) 1855 г. в Вильнюсе была образована Временная археологическая комиссия, позже названная Археологической комиссией (в дальнейшем — АК). Она начала свою деятельность тогда, когда с приходом к власти Александра II и вследствие поражения царской России в Крымской войне в стране царизм приступил к подготовке буржуазных реформ, почувствовалась либерализация, «оттепель», возникла революционная ситуация.

Образование комиссии явилось уступкой властей местным либеральным кругам, результатом компромисса между самодержавием и польскоязычными местными господствующими слоями, национально-политические интересы которых в конечном счете не совпадали.

В то же время руссификаторски настроенные люди в правительственных кругах имели на этот счет свои замыслы. Еще в начале 50-х годов Виленским генерал-губернатором И. Г. Бибиковым был разработан секретный план, согласно которому местным интеллектуалам разрешалось создать научное общество с целью собирания культурных памятников края. Эти памятники местному обществу служили средством поддержания патриотических чувств, а собранные в одно место они легко могли стать добычей царского правительства, могли быть изъяты из рук местной общественности с целью использования в нужном для самодержавия направлении.

АК, объединившая в своих рядах почти все интеллектуальные силы края, взяла на себя функции организатора культурной деятельности на литовских и белорусских землях, т. е. на той части территории бывшего Великого Княжества Литовского, которая была включена в состав Российской империи вследствие разделов Речи Посполитой в конце XVIII в. и называлась Северо-Западным краем (а местными господствующими слоями — Литвой). АК занималась не только собиранием «древностей» и исследованиями в области истории, но и природоведением, статистикой, экономикой, а также использовала все легальные возможности для пропаганды шляхетско-либеральных и патриотических идей.

В научной и культурно-организаторской сферах АК действовала в духе традиций и принципов Виленского университета, закрытого царскими властями в 1832 г., и своей деятельностью пыталась создать условия для возобновления деятельности высшего учебного заведения в крае.

До 1863 г. АК действовала достаточно интенсивно, власти не препятствовали росту ее рядов и даже поощряли деятельность по собиранию культурных ценностей. Тем не менее царская администрация строго следила за АК и не давала ей действовать так, как хотели руководители АК. Так, в 1858 г. руководством АК был разработан новый устав организации, согласно которому комиссия преобразовывалась в Виленское Научное общество. Власти долго обсуждали этот устав, но так и не утвердили его.

В связи с усилением в конце 50-х—начале 60-х годов шляхетско-освободительного и крестьянского движения в крае в политике царизма наметилась тенденция возвращения к руссификаторскому курсу. Уже в 1862 г. были предприняты попытки организовать в крае русские правительственные научные и культурные учреждения.

Восстание 1863—1864 гг. окончательно определило переход царизма к курсу воинственной руссификации. АК была закрыта. Часть ее культурных ценностей была отправлена в другие научные учреждения империи (за пределами края), другая часть передана организованному на месте русским учреждениям: Археографической комиссии и Виленской публичной библиотеке, т. е. организациям, поставленным царизмом на службу руссификации края.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
5.V.1983

Aleksandravičius E.

Attitude of the tsarist Government to wards the Vilnius Archaeological Committee (1855—1865)